
Turyzm 2009, 19/1–2

Myriam Jansen-Verbeke

University of Leuven

Geo-Institute

Celestijnenlaan 200E, B3001 Leuven – Belgium

jansen.verbeke@skynet.be

PARADYGMAT TERYTORIALNOŚCI W TURYSTYCE KULTUROWEJ

Zarys treści: Typowe podejście geografów do turystyki zakłada nacisk na analizę ruchu turystycznego w przestrzeni i sposoby korzystania z tej przestrzeni, jak również na syntezę spójności terytorialnej pomiędzy ludźmi, miejscem a produktem. Nowe zainteresowanie terytorialnymi aspektami turystyki może być postrzegane z jednej strony jako reakcja na globalizację, a z drugiej jako poszukiwanie unikatowych, autentycznych i doświadczeń *grass-rooted*. W ostatnich badaniach centrum uwagi zostało przeniesione z opisu prawidłowości na analizę procesu zmian spowodowanych przez turystykę („turystyfikacja”). Zrozumienie sił, które przekształcają krajobrazy kulturowe (miejskie i wiejskie) w krajobrazy turystyczne jest podstawowym warunkiem wizjonerskiego planowania i odpowiedzialnego zarządzania regionami i miejscowościami. Artykuł zawiera kilka refleksji na temat przyszłych badań geoturystycznych.

Słowa kluczowe: turystyka kulturowa, spójność terytorialna, badania zasięgu oddziaływania, „turystyfikacja”, krajobrazy kulturowe.

Mobilizacja walorów kulturowych oraz działań na rzecz rozwoju turystyki stała się sprawą zarówno oczywistą jak i kontrowersyjną.
X. Greffe (2008)

1. WSTĘP

Rosnące zainteresowanie terytorialnym wyrażaniem historii, środowiska i dziedzictwa odpowiada obecnej potrzebie posiadania tożsamości kulturowej przez regiony i społeczności. W ramach turystyki jako zjawiska globalnego i siły globalizującej, nasilają się poszukiwania sposobów, aby wyeksponować regionalną odmienność, unikatowe krajobrazy miejskie i wiejskie oraz lokalne opowieści. Można przytoczyć wiele przykładów zasobów kulturowych, które są siłą napędową w tworzeniu i rozwijaniu regionalnego i lokalnego „spektrum możliwości turystycznych” (BUTLER, WOLDBROOTZ 1991).

Postrzeżenie przestrzeni i charakterystycznych cech terytorialnych jako głównego czynnika rozwoju turystyki nie jest zbyt oryginalne. Nowe natomiast jest analityczne podejście do koncepcji „terytorializmu”. Dotyczy ona stałego związku ludzi, kultury oraz sposobu życia z danym terytorium, czasem mającym wyraźne, a czasem nieco rozmyte granice geograficzne. Terytorialne związki między osadnictwem a krajobrazem i regionami kształtują się poprzez interakcję przyrody i działań człowieka, i naznaczone są unikatową historią i środowiskiem. Koncepcja terytorium została wprowadzona do wcześnie-

nych badań geograficznych przez Aleksandra von Humbolta (1769–1859, Niemcy) oraz Vidala de la Blache (1845–1918, Francja). Jest ona w pewnym sensie podstawą nauki, która rozwinęła się później jako geografia regionalna. Poglądy tych autorów na temat związków między ludźmi, miejscem a środowiskiem były zazwyczaj uznawane za formę determinizmu środowiskowego. Jest oczywiste, że taka interpretacja nie przetrwała we współczesnych czasach, kiedy ludzie postrzegają się jako panów swego środowiska i sposobu życia.

Obecnie pojęcia terytorium, „środowiska życia, lokalnej historii i folkloru nabrały nowych wartości. Typowe prawidłowości regionalne oraz tradycyjna spójność zasobów kulturowych określane są jako „dziedzictwo”, co wykażemy w tym rozdziale. Uznanie krajobrazów kulturowych za nośniki dziedzictwa (elementy i systemy) otwiera nowe perspektywy przed obszarami i społecznościami wiejskimi, a w szczególności przed systemami dziedzictwa rolniczego (SUN i in. 2009). Przede wszystkim pojawiło się nowe wyzwanie, by włączyć (ponownie) materialne i niematerialne zasoby dziedzictwa kulturowego w proces rewaloryzacji terytoriów oraz przy-

wrócić tożsamości regionalne. Krajobrazy kulturowe widziane są jako dobra kulturowe, reprezentujące połączenie dzieła natury i człowieka. Naznaczone historią i sposobem życia, krajobrazy kulturowe ilustrują ewolucję społeczeństwa i osadnictwa na przestrzeni czasu. Ponadto noszą one ślady fizycznych ograniczeń i/lub możliwości stworzonych przez środowisko naturalne oraz kształtowane są przez następujące po sobie siły społeczne, ekonomiczne i kulturowe, zarówno zewnętrzne, jak i wewnętrzne (UNESCO 2007). Wprowadzając krajobrazy kulturowe do programu UNESCO jako przestrzenną kategorię dziedzictwa, dokonano następującego ich podziału:

1. **Krajobrazy celowo zaprojektowane i stworzone przez człowieka** – łącznie z krajobrazami ogrodowymi i parkowymi, skonstruowanymi do celów estetycznych, często (choć nie zawsze) kojarzone z obiektami kultury religijnej lub innymi monumentalnymi budynkami i zespołami architektonicznymi.

2. **Krajobrazy rozwijające się organicznie** – w wyniku przyczyn społecznych, gospodarczych, administracyjnych oraz/lub religijnych. Ich obecna forma nawiązuje do środowiska naturalnego. Takie krajobrazy odzwierciedlają proces ewolucji poprzez formę i cechy części składowych.

3. **Asocjacyjny/skojarzeniowy krajobraz kulturowy** – tego typu krajobrazy zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa ze względu na ich silne odniesienia religijne, artystyczne lub kulturalne.

Z punktu widzenia turystyki kulturowej wzrosło zainteresowanie wymienionymi trzema typami krajobrazów. Jest to odczuwalne zarówno na poziomie krajobrazów symbolicznych (poziom makro), jak również ostatnio na poziomie mikro, jeśli uwzględnimy powstanie specyficznych typów „nowych” krajobrazów. Analiza i kierowanie transformacją wymaga głębszego zrozumienia czynników zmiany oraz ich wpływu na krajobrazy lub ich części składowe. Analiza nieodwracalnego i złożonego oddziaływania turystyki na środowisko to nowe wyzwanie dla badaczy i planistów (AGARWAL, BALL, SHAW, WILLIAMS 2000). Wprowadzenie i zastosowanie podejścia systemowego, opartego na wyobrażeniach na temat interakcji i wzajemnej zależności, jest priorytetowe i wynika z poszukiwania nowych narzędzi zarządzania oraz systemów monitoringu. Choć geografów można uważać za pionierów turystycznego podejścia do krajobrazów, twórców map (turystycznych) i często najlepszych autorów przewodników turystycznych, zarządzanie turystyką i jej oddziaływaniem wymaga obecnie wiedzy multidyscyplinarnej na temat tego złożonego zjawiska. W szerokim spektrum zmian społecznych, ekonomicznych i kulturowych koncentrujemy się na warunkach, w jakich zachodzi interaktywny proces pomiędzy zasobami kulturowymi

i rozwojem turystyki, przy założeniu, że ta synergia ma pozytywny wpływ i przyczynia się do zrównoważonego rozwoju terytorium. Ponowne odkrycie i rosnąca świadomość zasobów i tożsamości terytorialnych są zdecydowanie związane z obecnym ruchem regionalizacyjnym w nowej Europie (HALL, SMITH, MARCISZEWSKA, red. 2006). Region jako jednostka terytorialna i organizacyjna w rozwoju turystyki i marketingu miejscowości jest starą, ale ostatnio ponownie docenioną strategią (ESPON 2006, RIEUCAU, LAGEISTE, red. 2006, GRAVARI-BARBAS, VIOLIER, red. 2003). Regionom przypisuje się marki, a ich symbole są strategicznie wybierane by przyciągać turystykę. Na przykład, kojarzenie krajobrazów kulturowych z typowymi i tradycyjnymi produktami danego terytorium oraz ochrona marek produktów rolniczych zostały ujęte w prawodawstwie europejskim (RUSSO, SEGRE 2009). Choć głównym celem jest rejestracja i ochrona prawa własności, ta polityka otwiera nowe możliwości oznakowania terytoriów markami, w oparciu o wymieszanie i interakcje ich dziedzictwa materialnego i niematerialnego (SANTAGATA, RUSSO, SEGRE 2008, JANSEN-VERBEKE 2009). Wzmacnia ona współczesny ruch zwany „powrotem do korzeni”. Rewaloryzacja przeszłości jest zdecydowanie inspirowana poszukiwaniem unikatowych propozycji sprzedaży w celu promowania miejscowości, regionów, atrakcji i imprez.

2. SPÓJNOŚĆ TERYTORIALNA: PODEJŚCIE ANALITYCZNE

Celem tego rozdziału jest skomentowanie niektórych narzędzi analitycznych stosowanych w badaniach terytorialności oraz terytorialnych systemów dziedzictwa, przy założeniu, że znaczenie tych konceptów dla przyszłości turystyki kulturowej będzie wzrastać. Nie można w pełni zrozumieć procesu „turystyfikacji” bez zbadania jej wielowymiarowego kontekstu i odniesienia się do paradygmatu terytorialności w rozwoju turystyki. Wymaga to spojrzenia na dziedzictwo w jego biotopie (środowisku). Głównym wyzwaniem stała się ocena znaczenia walorów kulturowych dla spójności terytorialnej oraz budowania tożsamości. Nie oznacza to powrotu do geografii regionalnej z przeszłości, ale próbę przywrócenia spójności pomiędzy miejscem a jego mieszkańcami, ich historią, środowiskiem życia oraz dziedzictwem w zglobalizowanym świecie i kosmopolitycznym społeczeństwie.

Do celów empirycznej analizy zasobów kulturowych ustalono ramy, w których mieszczą się różnorodne składniki spójności terytorialnej (JANSEN-

VERBEKE 2007). Potencjalny rozwój turystyki oceniany jest na zasadach *hardware*, *software* oraz *orgware* i *shareware*. Najważniejszym aspektem w tworzeniu spójnej miejscowości turystycznej jest utworzenie sieci (fizycznej, funkcjonalnej oraz organizacyjnej) w różnych skalach (rys. 1). Model wymaga wszechstronnej analizy oraz stworzenia mapy zasobów kulturowych i infrastruktury turystycznej, jak również wielowymiarowego podejścia, aby ocenić następujące elementy:

- jakość i ilość *hardware* – dziedzictwo materialne (charakterystyczne obiekty, regionalne krajobrazy turystyczne, etc.) oraz fizyczna infrastruktura w regionie;

- mocne i słabe strony *software* – obrazy, opowieści, dziedzictwo niematerialne (tradycje, muzyka, potrawy, rzemiosło, etc.) oraz możliwość ich waloryzacji na rynku turystyki kulturowej (JANSEN-VERBEKE 2009);

- możliwości i ograniczenia obecnego *orgware* – typy i wpływ organizacji, udział różnych partnerów, włączenie i wyłączenie *Community Stakes* udziału społeczeństwa.

Rys. 1. Spójność terytorialna: model analityczny
(źródło: ESPON, 2006, adaptacja autora, 2007)

Zastosowanie tego modelu na poziomie regionalnym i lokalnym pozwala ustalić potencjał oraz słabe punkty rozwoju regionalnej tożsamości kulturowej i miejscowości turystycznej. Rozwój i wzmocnienie sieci wymaga potrójnej strategii:

- Sieci fizyczne są ważne dla rozwoju ROUTE trasowego i korytarzowego; klastering linearny działalności gospodarczej jest spowodowany i podtrzymywany poprzez trasy turystyczne i promowany jako taki na potrzeby turystyki (ROMAGOSA, RUSSO 2008). W ten sposób można testować nowe miejsca wybrane do zagospodarowania.

- Sieci funkcjonalne łączą lokalną ofertę instytucji związanych z turystyką kulturową oraz produkty z rynkami globalnymi. Wymaga to innowacyjnych strategii, zastosowania interaktywnych materiałów audiowizualnych, aby dotrzeć do mentalnej mapy organizacji turystycznych i turystów.

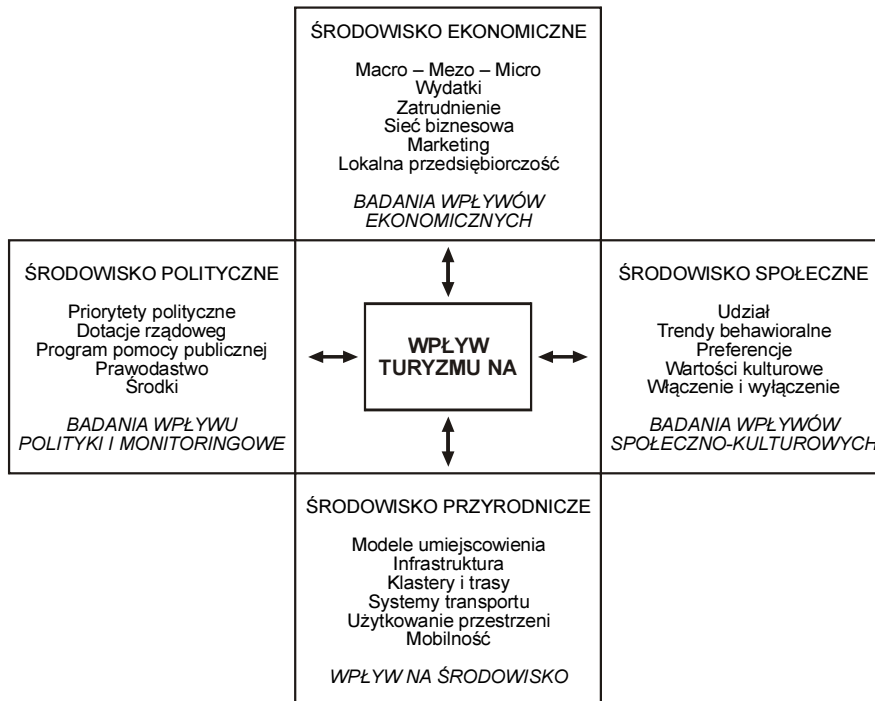
- Sieci organizacyjne są potrzebne po to, aby realizować nowe inicjatywy oraz wizjonerską politykę turystyczną. Pierwszeństwo powinny mieć inicjatywy stworzone i popierane przez różne grupy społeczne, lokalne usługi turystyczne, platformy do wprowadzania nowych pomysłów na produkty, imprezy turystyczne itp.

Powyższa interpretacja spójności terytorialnej rozbudowuje podstawy zintegrowanego planowania miejscowości turystycznych. Warunki tworzenia sieci wyraźnie łączą lokalną ofertę dotyczącą turystyki kulturowej z rynkiem regionalnym i globalnym. Jako taki, model może być jednocześnie analitycznym narzędziem do oceny możliwości turystycznych i zachętą do tworzenia kreatywnych strategii.

3. BADANIA WPŁYWU TURYZMU: RAMY INTEGRACYJNE

Uwaga badaczy zajmujących się turystyką regionalną wydaje się przesuwac od analizy możliwości turystycznych i planów rozwoju w stronę oceny wpływu / konsekwencji turystyki. Najwyraźniej oczekuje się, że w kontekście rozwoju zrównoważonego trend ten zdobędzie poparcie dla każdego nowego projektu lub działalności w danym regionie. Podejście terytorialne okazuje się być bardzo odpowiednie przy ocenie, a nawet w symulacji oddziaływać. Przedstawiony model (rys. 2) może być zastosowany w wielowymiarowej analizie szeregu czynników, w badaniach prowadzonych na różną skalę, choć wiele zależy od dostępności danych.

Stopniowo badania koncentrują się na procesach transformacji terytoriów wywołanych przez turystykę. Wielowymiarowy wpływ turystyki na cechy naturalne i morfologiczne, na relacje społeczne i polityczne, na struktury gospodarcze i profile funkcjonalne, może być oceniany za pomocą kilku wybranych wskaźników. Aby badać dynamikę zmian, trzeba dobrze rozumieć złożoną strukturę turystyki. Patrząc na liczbę publikacji na temat turystyki, jakie się ostatnio ukazały, można wyciągnąć wniosek, iż przestrzenny wpływ turystyki na terytoria jest niezwykle mały w porównaniu z liczbą publikacji dotyczących gospodarki, biznesu, zarządzania i marketingu (LEW, HALL, WILLIAMS, red. 2006). W naszym mniemaniu podejście terytorialne pozwala uwzględnić i analizo-

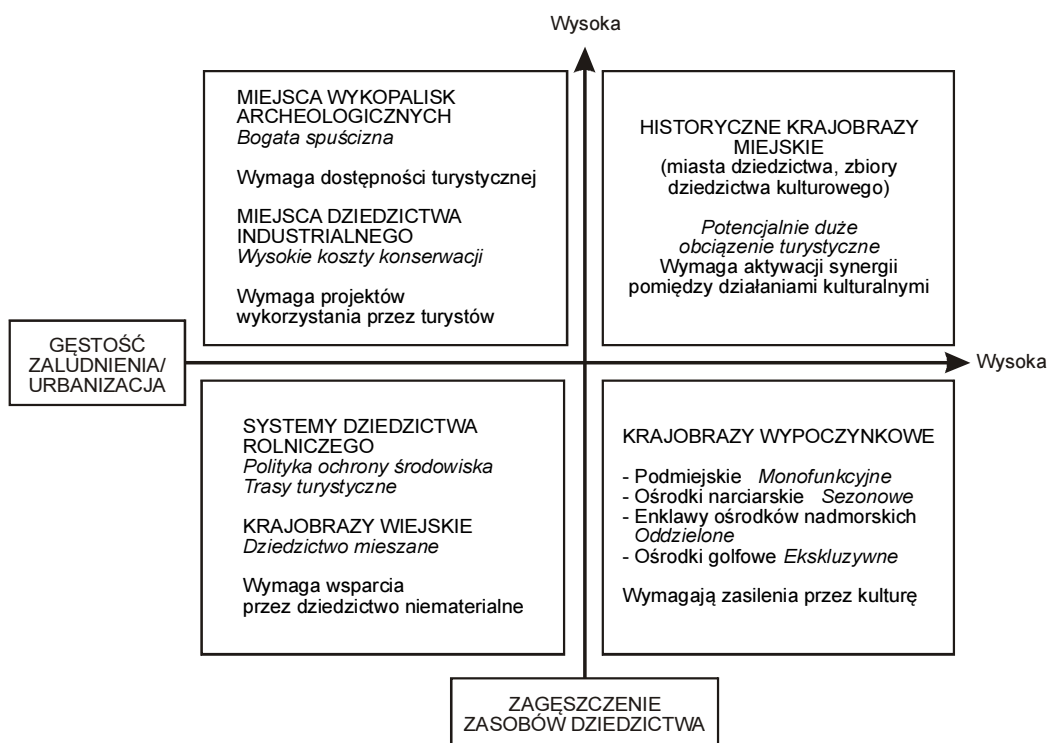

Rys. 2. Badania wpływu turystyki: ramy integracyjne
(źródło: JANSSEN-VERBEKE 2008)

wać różne komponenty oraz wszechstronnie syntetyzować ich interakcje. Model zawiera różne wskaźniki wpływu, również istotne przy monitoringu zmian wywołanych przez turystykę (turystyfikacja) na danym terenie. Jako taki, może on być narzędziem efektywnego zarządzania w rozwoju zrównoważonym. Decydenci ulegają zaraźliwej ambicji, aby kontrolować procesy zmian wywołanych przez turystykę na swoim własnym terytorium. Może to dojść do skutku jedynie wtedy, gdy zgodzą się co do istotnych wskaźników zmian oraz przede wszystkim co do narzędzi pomiaru różnych aspektów wpływu przestrzennego. I znów paradygmat terytorialności okazuje się ważny w poszukiwaniu dobrze wyważonego i zintegrowanego modelu rozwoju turystycznego. Sprawdza się on w kalejdoskopie badań multidyscyplinarnych. Obecnie dostępne są narzędzia techniczne umożliwiające wykrywanie zmian w użytkowaniu ziemi; problem polega raczej na interpretacji sił napędowych w przekształcaniach przestrzennych oraz społecznym zrozumieniu zmian użytkowania przestrzeni (JANSSEN-VERBEKE 2007). Proces „turystyfikacji” generuje nową dynamikę, co również ma wpływ na najbliższe otoczenie. W rzeczywistości granice terytoriów stają się nieistotne i użyteczne jedynie w analizie przestrzeni.

4. „TURYSTYFIKACJA” KRAJOBRAZÓW KULTUROWYCH

W kontekście projektu europejskiego pod nazwą „Role i konsekwencje przestrzenne dziedzictwa i tożsamości kulturowej” (ESPON 2006), w 25 krajach europejskich zarejestrowano dane dotyczące zasobów i działań kulturowych. W celu stworzenia mapy turystyki kulturowej, zebrano dane dotyczące zagęszczenia walorów dziedzictwa kulturowego w jednostkach terytorialnych (przy użyciu poziomu NUTS II). Jest powszechnie wiadomo, iż rejestracja danych dotyczących parametrów kulturowych jest o wiele mniej zaawansowana niż inne sektory badań terytorialnych. Ograniczenia w badaniach porównawczych są znaczne. W konsekwencji nie można opierać konstruowania typologii krajobrazów kulturowych na rzetelnych danych. Naniesienie różnic regionalnych w Europie na mapę przy użyciu wybranych parametrów w końcu wykazało dwa ważne wymiary dynamiki turystyki (rys. 3): gęstość zaludnienia (stopień urbanizacji) oraz zagęszczenie materialnych walorów dziedzictwa. Zostały one przetestowane w europejskich badaniach na temat przestrzennych aspektów zasobów kulturowych w Europie (ESPON 2006). Do pewnego stopnia metamorfozę krajobrazów kulturowych wywołaną przez turystykę można wyjaśnić interakcją tych dwóch wymiarów.

Rys. 3. Typy krajobrazów kulturowych w turystyce
(źródło: autorka, na podstawie ESPON 1.3.3 (2006, s. 164))

Pierwszy wymiar (rys. 1) – **stopień urbanizacji**, z definicji odnoszący się do gęstości populacji – jest najściślej związany z typem turystyki i krajobrazem wypoczynkowym, który się obecnie kształtuje. Miejscowości wypoczynkowe dla mieszkańców miast z typowo odśrodkowym przepływem ruchu różnią się znacznie od dośrodkowych przepływów do miast na wycieczki, imprezy kulturalne czy zakupy. Indywidualne kategorie przestrzenne, takie jak tereny wiejskie, strefy wypoczynku podmiejskiego i sportu, oraz wielofunkcyjne tereny miejskie są właściwie komplementarne w swojej funkcji społecznej dla odwiedzających i mieszkańców. W każdym razie ostre granice między czasem pracy i wypoczynku, między podróżą związaną z pracą a podróżą dla przyjemności, wydarzeń kulturalnych i rozrywki, powoli zacierają się (METZ 2002). To zjawisko społeczne również wpływa na strukturę społeczną i mieszankę funkcji w środowiskach wypoczynku i pracy.

W wielu regionach kontrast pomiędzy gęsto zaludnionymi obszarami miejskimi a wiejskim, rolniczym krajobrazem naturalnym w kategoriach natężenia turystyki, wykorzystania przestrzeni, percepcji i doświadczeń, jest nadal znaczny; spektrum możliwości turystycznych na obszarach miejskich i wiejskich wyraźnie różni się, tak jak motywacje i działania odwiedzających.

Istnieje wiele przykładów terytoriów, gdzie urbanizacja, nowoczesne praktyki rolnicze i nowe koncepcje krajobrazów wypoczynkowych (obozy wakacyjne, kurorty, ośrodki narciarskie itp.) są zagrożeniem dla cennych krajobrazów naturalnych i kulturowych. Przejście od tradycyjnego rolnictwa do agrobiznesu, od ekstensywnej rekreacji na wsi do zaprojektowanych terenów wypoczynkowych i oznakowanych tras turystycznych, ogromne inwestycje poczynione po to, by ułatwić dostęp do różnych sposobów podróżowania – wszystko to ma swoją cenę; polityka ochrony dziedzictwa kulturowego jest nie zawsze kompatybilna z takimi celami rozwoju (HOWARD 2004, BRIEDENHANN, WICKENS 2004).

Drugi wymiar (rys. 3) – **kulturowe bogactwo danego terytorium** lub zagęszczenie materialnego dziedzictwa kulturowego – okazał się bardzo istotny przy ocenie potencjału turystycznego krajobrazów kulturowych. Na przykład, gdy parametr jest ograniczony tylko do obecności elementów materialnego dziedzictwa kulturowego, takich jak muzea i pomniki, można skonstruować **wskaźnik gęstości**. Pozwala on wyodrębnić w sposób ilościowy regiony o wysokiej lub niskiej gęstości elementów dziedzictwa materialnego (ESPON 2006, s. 102–103). Naturalnie potencjał turystyczny danego terytorium nie zależy wyłącznie od liczby miejsc dziedzictwa, budyn-

ków czy artefaktów, ale przede wszystkim od ich jakości, kreatywności tworzenia krajobrazu, pozwalającej zachować historyczną spójność pomiędzy zabudową, krajobrazem i artefaktami. Dodatkowo bogactwo terytorialne może być znacząco wsparte interakcją z walorami dziedzictwa niematerialnego. Liczba historycznych budynków, miejsc, artefaktów i elementów, oraz ich skala i zagęszczenie postrzegane są jako konkretne wskaźniki. Jednakże terytorialna spójność różnych zasobów kulturowych obejmuje więcej ważnych kwestii.

Zakres kryteriów oceny potencjału turystycznego zasobów kulturowych i miejsc podlega dyskusji (JANSEN-VERBEKE, PRIESTLEY, RUSSO, red. 2008). Stałe poszukiwanie kryteriów ilościowych jest zrozumiałe, zwłaszcza w obecnej sytuacji porównawczej i przy konkurencyjnym marketingu wielu regionów rozszerzonej Europy (HALL, SMITH, MARCISZEWSKA, red. 2006). Typologia krajobrazów kulturowych i ich orientacja względem turystyki (rys. 3) nie jest modelem statycznym, ale podstawą do wyodrębnienia różnych ważnych zagadnień w procesie rozwoju turystyki. Orientacja krajobrazów kulturowych względem turystyki zależy głównie od trzech czynników. Po pierwsze – od polityki ochrony dotyczącej dziedzictwa materialnego, po drugie – od umiejętności i kreatywności w przekształcaniu zasobów kulturowych jako sił napędowych gospodarki kulturowej. Trzeci i najważniejszy czynnik, to możliwości zintegrowania walorów kulturowych w ramach dynamicznego i innowacyjnego rozwoju miejscowości turystycznych.

Zrozumienie dynamiki krajobrazów kulturowych wymaga znacznie więcej niż naniesienia na mapę wskaźników urbanizacji i zagęszczenia dziedzictwa kulturowego. Niektóre krajobrazy przechodzą prawdziwą transformację morfologiczną, aby stać się zaplanowanymi krajobrazami wypoczynkowymi, podczas gdy inne krajobrazy, rolnicze lub wiejskie, rozwinęły się funkcjonalnie w miejscowości ekstensywnej turystyki kulturowej (JANSEN-VERBEKE, PRIESTLEY, RUSSO, red. 2008). Dylematu pomiędzy zachowaniem krajobrazów przeszłości (np. wiejskie wioski, stare wioski rybackie, systemy środowiska rolniczego, miejsca tradycyjnego rzemiosła, preindustrialne miejsca pracy etc.) a wprowadzeniem nowej działalności gospodarczej nie da się łatwo rozwiązać. Nie ma też uniwersalnego, najlepszego modelu rozwoju. Historyczne krajobrazy kulturowe są pod presją, zwłaszcza w gęsto zaludnionych częściach Europy. Przestrzenne zagęszczenie elementów dziedzictwa kulturowego na obszarach miejskich jest nierozdzielnie związane z historią i pochodzeniem większości miast. Koncentracja zabytkowych budynków, muzeów i pomników należy do typowego krajobrazu miejskiego. Co więcej, wydarzenia kulturalne, zakończone w historii i lokalnych tradycjach, zdają się

powielać taki rozkład przestrzenny (STEINECKE 2007). Oto korzystne warunki do tworzenia zrównoważonego i globalnego krajobrazu turystycznego (VAN DER DUIM 2007).

5. KRAJOBRAZY WYPOCZYNKOWE XXI WIEKU

W ramach typologii krajobrazów kulturowych (rys. 3) tworzenie nowych krajobrazów wypoczynkowych jest prawdopodobnie jednym z największych wyzwań: powstaje dylemat, jak „planować” krajobrazy, by sprostać wymaganiom przyszłości. Niektóre terytoria mają przewagę w postaci bogatego dziedzictwa (materialnego i niematerialnego). Wiele historycznych miast należy do tej kategorii. Jednakże nie wszystkie obszary miejskie odziedziczyły spadek, na którym można budować gospodarkę kulturową w XXI w. Najwyraźniej badacze turystyki poświęcili znacznie mniej uwagi ubogim wyposażonym terenom miejskim czy też dużym, niedawno zurbanizowanym obszarom, które również posiadają bardzo mało lub wcale nie posiadają obiektów historycznych. Tworzenie nowych krajobrazów wypoczynkowych po to, aby korzystać z rozwijającej się gospodarki rekreacyjnej stało się priorytetem. Chodzi o tworzenie nowych magnesów turystycznych w peryferyjnej strefie miejskiej – muzeów, sal koncertowych, centrów konferencyjnych, wielofunkcyjnych centrów rekreacyjnych, hoteli, parków rozrywki itp., o przykuwającej wzrok architekturze. Podmiejskie kompleksy rekreacyjne stają się obecnie częścią dynamiki miejskiej na rynku turystycznym. Zaprojektowane jako krajobrazy wypoczynkowe dla mieszkańców miast peryferia stopniowo pojawiają się na mentalnej mapie turystyki i turysty. Ten koncept przestrzenny jest nową kategorią na polu planowania środowiskowego. Jak dotąd funkcja wypoczynkowa nigdy nie była uważana za dominującą, ale trendy społeczne i nowa rzeczywistość ekonomiczna gwałtownie zmieniają mapę krajobrazową (DE HAAN, VAN DER DUIM, red. 2008).

Wiele krajobrazów wypoczynkowych ma niewielkie bogactwo kulturowe. Są one zaprojektowane raczej jako monofunkcyjne tereny rezydencjalne lub ośrodki użytkowane sezonowo przez turystów i właścicieli drugich domów. Ta wyraźna inwazja funkcji turystycznej w krajobrazach wiejskich, nadmorskich i naturalnych nieodwracalnie zmienia ich morfologię, wpływając na tradycyjny sposób życia i odbierane obrazy. W niektórych regionach wymogi przestrzenne i wpływ kurortów narciarskich, golfowych i nadmorskich są ogromne. Scenariusz tworzenia niemal monofunkcyjnych krajobrazów turystycznych staje

się powszechny, przy sporadycznej obecności architektury, która nawiązywałaby do miejsca, regionu, ikon kultury lokalnej i tradycji terytorialnych. W wielu regionach ten typ obszarów zurbanizowanych o małym zagęszczeniu i sezonowym przebywaniu populacji ma niewiele do zaoferowania turystyce kulturalnej. Małe zagęszczenie walorów kulturowych charakteryzuje większość nowo wybudowanych wiosek turystycznych, ośrodków narciarskich, nadmorskich i golfowych. W miarę rozwoju tych miejsc stopniowo poszukuje się więcej spójności społecznej i żywotności kulturowej poprzez promocję galerii sztuki, zakupów podczas festiwalu, imprezy kulturalne, specjalistyczne szkoły letnie, akademie sportowe, etc. Te turystyczne obszary zurbanizowane XXI w., czasem nazywane ekskluzywnymi bańkami turystycznymi, są w rzeczywistości wyrazem nowego typu krajobrazu kulturowego – „środowiska życia nowego społeczeństwa rekreacyjnego” (AITCHISON, MACLEOD, SHAW 2000).

6. ZAKOŃCZENIE

Nowe tematy i paradygmaty, to nowe wyzwania w badaniach nad turystyzmem, z których wiele wymaga multidyscyplinarnego podejścia. Rozwijanie narzędzi do pomiaru i obserwacji wpływu różnych form turystyzmu w różnych środowiskach jest dziś priorytetowe. Turystyka kulturowa była początkowo studiowana jako ruch globalny, nieustająco rozwijający się. Dziś analizowana jest na poziomie terytorium (poziom makro), na poziomie sieci (poziom mezo) oraz na poziomie indywidualnych doświadczeń (poziom mikro).

Rośnie potrzeba, by integrować turystyzm z istniejącym krajobrazem, by wtopić go w środowisko kulturowe i w globalne ramy sił ekonomicznych. To oznacza rosnącą wzajemną zależność dyscyplin, umiejętności i wiedzy (VAN DER DUIM 2007). Implementacja modeli zrównoważonych oraz zintegrowanego planowania miejscowości wymaga nie tylko teoretycznej znajomości mechanizmów i procesów, ale przede wszystkim twórczych, syntetycznych poglądów na temat przyszłego rozwoju (RICHARDS, WILSON 2006). Turystyzm nie zajmuje się już dychotomią podaży i popytu, ale znajdowaniem harmonii lub równowagi pomiędzy formą a funkcją, miejscem a ludźmi i wreszcie możliwościami rozwoju obu. Być może potrzebny jest wizjonerski plan, aby przewidzieć „post-turystyczne syndromy” oraz wpływ na miejsca, ludzi i jakość życia. Przyszły scenariusz wiecznie rozwijającej się podróży turystycznej i podtrzymywanej gorączki budowania nowych ośrodków turystycz-

nych jest przerażający, mówiąc ogólnie. Rozdźwięk między realizatorami projektów, rynkiem nieruchomości, rzecznikami środowiska, ekspertami do spraw kultury, wypoczynku i turystyzmu, oraz co gorsza – edukacyjnymi podstawami zarządzania turystyzmem, wymyka się spod kontroli.

Tłumaczenie z języka angielskiego:

Ewa Mossakowska

BIBLIOGRAFIA

- AGARWAL S, BALL R., SHAW G., WILLIAMS A., 2000, The geography of tourism production: uneven disciplinary development?, *Tourism Geographies* 2(3), pp. 241–263.
- AITCHISON C., MACLEOD N.E., SHAW, S. J., 2000, *Leisure and tourism landscapes: social and cultural geographies*, Routledge, London.
- BRIEDENHANN J., WICKENS E., 2004, Tourism routes as tool for economic development of rural areas: Vibrant hope or impossible dream?, *Tourism Management*, 25(1), pp. 71–79.
- BUTLER R., WOLDBROOTZ L., 1991, A New Planning Tool: Tourist Opportunity Spectrum, *The Journal of Tourism Studies* 2(1), pp. 2–14.
- BUTLER R.W. (ed.), 2006, *The tourism area life cycle. Vol. 2: Conceptual and theoretical issues*, Channel View Publication, Clevedon, UK.
- DE HAAN H., VAN DER DUIM R. (eds), 2008, *Landscape, Leisure and Tourism*, Eburco: Delft.
- ESPON, 2006, *The role and spatial effects of cultural heritage and identity (2004–2006)*, Final Report Project 1.3.3. EU Luxemburg.
- GRAVARI-BARBAS M. & P. VIOLIER (eds), 2003, *Lieux de culture et culture des lieux; production(s) culturelle(s) locale(s) et émergence des lieux: dynamiques, acteurs, enjeux*, PUR, Rennes.
- HALL D., SMITH M., MARCISZEWSKA B. (eds), 2006, *Tourism in the New Europe. The Challenges and Opportunities of EU Enlargement*, CAB International, Wallingford.
- HOWARD P. 2004, Spatial planning for landscape: Managing the pitfalls, *Landscape Research* 29(4), pp. 423–434.
- JANSEN-VERBEKE M., 2007, Cultural resources and the tourismification of territories, *Acta Turistica Nova*, 1(1), pp. 21–41.
- JANSEN-VERBEKE M., PRIESTLEY G.K., RUSSO A.P. (eds), 2008, *Cultural Resources for Tourism: Patterns, Process and Policies*, Nova Science, New York.
- JANSEN-VERBEKE M., 2008, A Geographer's Gaze at Tourism, *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 52 (2), pp. 15–29.
- JANSEN-VERBEKE M., 2009, Territorial embedding of intangible heritage and cultural tourism, [in:] *Sharing Cultures- International Conference in Intangible Heritage - Conference Proceedings*, Green Line Institute - Azores - Portugal (in press).
- LEW A., HALL, M., TIMOTHY, D., 2008, *World Geography of Travel and Tourism - A regional approach*, Butterworth Heinemann Oxford.
- LEW A, HALL, M., WILLIAMS A. (eds), 2004, *A companion to tourism*, Blackwell Publishing, Oxford.
- METZ T. 2002, *Fun! Leisure and landscape*, NAI Publishers, Rotterdam.
- RICHARDS G, WILSON J., 2006, Developing creativity in tourist experiences: A solution to serial reproduction of culture?, *Tourism Management*, 27, pp. 1209–1223.
- RIEUCAU J., LAGEISTE J. (eds), 2006, *L'empreinte du tourisme; Contribution à l'identité du fait touristiques*, L'Harmattan, Paris.
- ROMAGOS A.F., RUSSO A.P. 2008, The advantages of sharing: A case study of the Jewish Heritage Network in Spain, [in:] Jansen-Verbeke, M., Priestley G.K., Russo, A.P. (eds), 2008,

- Cultural Resources for Tourism: Patterns, Process and Policies*, Nova Science, New York, pp. 59–78.
- RUSO A.P., SEGRE G., 2009, Destinations and property regimes: an exploration, (accepted for publication – March 2009) in *Annals of Tourism Research*.
- SANTAGATA W., RUSSO A.P., SEGRE G., 2008, Tourist quality labels: An incentive for the sustainable development of creative clusters as tourist attractions? [in:] Richard, G. Wilson, J. (eds), *Tourism, Creativity and Development*, ATLAS, Arnhem.
- STEINECKE A., 2007, *Kulturtourismus*, Oldenbourg Verlag, Munchen –Wien.
- SUN Y., MIN Q., JANSEN-VERBEKE M., CHENG S., 2009, Agricultural Heritage Systems: A case study in Longxian village on conservation and tourism (Southern China), *Tourism Geographies* (submitted).
- VAN DER DUIM R. 2007, Tourismscapes: An actor-network perspective, *Annals of Tourism Research*, 34(4), pp. 961–976.
-